

על היופי

(על-פי ההסתכלות במקורותינו)

א

"יופי" - מובנו המקובל בלשונונו: נוי, חן, תפארת - מזיגת תכונות, צורות או צלילים שיש בה כדי להנות אחד מחושי האדם¹. בבואנו לעיין וללמוד מה גישת התורה ליופי נזכרים אנו מיד בפסוק מספר משלי, השגור על לשונונו כפתגם: "שקר החן והבל היופי - אשה יראת ה' היא תתהלל"². מה מובנו של פסוק זה?

במבט ראשון נדמה שהוא מדריך ומכוון אותנו להסתכלות תועלתית - "ריאלית": עלינו לבחון כל דבר באמתיותו ובמוסריותו ולא בצורתו החיצונית הנאה. ההנאה האסטטית מבחינה בחיצוניותם של הדברים, בקנקן ההדור, ואותנו צריך לעניין טיבו של התוכן, איכותו של היין שבתוך הקנקן. מכיון שהיופי החיצוני עלול להזיח את דעתנו ולהטעות את כח שפוטנו, הרי עלינו להתייחס אליו בהתעלמות, כאילו אינו קיים. התרשמות מיופי היא בבחינת חולשה ונטיה רגשנית יתרה ועלינו להתגבר עליה ולעקרה מתוכנו.

האמנם כן הדבר? נבדוק הנחה זאת ע"י הסתכלות במקורות נוספים. מספרת הגמרא³: מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה על גבי מעלה בהר-הבית וראה עובדת כוכבים אחת נאה ביותר.

לפני שנמשיך לקרא את סופו של המעשה ננסה לשחזר אותו בעצמנו, עפ"י ההנחה הנ"ל. רשב"ג נמצא בהר הבית, במקום השכינה, "על גבי מעלה", דרכו של המדרש לקמץ במלים ואילו כאן מסופר לנו פרט מיותר, לכאורה: "על גבי מעלה", נראה שכונת המדרש לספר שמלבד המיקום הטופוגרפי - ע"ג המעלה=המדרגה - נישא רשב"ג והתרומם גם למעלה רוחנית גבוהה. וכי דבר פעוט הוא לאדם כרשב"ג, להיות בהר בית ה'?! ולתוך האכסטיזה וההתעלות הרוחנית נכנסת לפתע דמות של "עובדת כוכבים אחת נאה ביותר". אנו מצפים לתגובתו הנזעמת של רשב"ג: הפנית העיניים מאותו יופי נכרי החודר ומפריע למחשבותיו הטהורות... הבה ונראה.

אמר: "מה רבו מעשיך ה'!"⁴...

ובאותו מקום בגמרא - מעשה בתנא אחר:

רבי עקיבא ראה אשת טורנוסרופוס הרשע... ובכה. בכה - על יופי זה שיבלה בעפר...

1. כמה מובנים למושג "יופי" ולתואר "יפה" בשפה העברית. המלה "יפה" מופיעה במשמעות של "טוב" ("מעות יפות", "יפה שתיקה לחכמים") ובמובן של "שוא" ו"זהנבלה יפה חמשים זוז". ישנו גם "יופי רוחני" הגורם להנאה רוחנית נפשית ולא להנאה חושית. מאמר זה עוסק רק במובן המקובל.

2. משלי ל"א ל'.

3. עבודה זרה כ'.

4. ראה גם נדרים ט. - שאלתו של שמעון הצדיק במקדש.

ובמקום אחר בגמרא, אנשים אחרים, תקופה אחרת - וממש אותה תופעה: ר' אליעזר שכב על ערש דוי. בא ר' יוחנן לבקרו. [ר' יוחנן היה מ"שפירי ירושלים" - מפורסם ביופיו, במסכת ב"מ (ודף פד). מוצאת הגמרא צורך לתאר אמצעי מוחשי כיצד נוכל להשיג זוהר מעין "זיהרורי תוארו וקרון עור פניו" (רש"י)].

כאשר חשף את זרועו נפל אור בבית [מחמת יפיה הרב]. ראה ר' יוחנן שר' אליעזר בוכה. אמר לו: מדוע בכית, אם משום תורה, שלא הרבית כפי רצונך? - שנינו: "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים". ואם משום מזונות [כלומר: שאינך עשיר] - לא כל אדם זוכה לשני שולחנות. ואם משום בנים ששכלת? - אני שכלתי עשרה בנים.

אמר לו: על יופיך זה שיבלה בעפר בוכה אני.

ענהו ר' יוחנן: על זה - ודאי שראוי לבכות.

ובכו שניהם⁵...

נתבונן: על מה בוכים רבותינו? לא על העוני, לא על שיכול בנים ואף לא על מיעוט בלימוד התורה, אלא על היופי שעתידי להרקב בעפר הקבר... הדברים הם מעל להבנתנו ולתפיסתנו: "על זאת ודאי שראוי לבכות"! גם אם אנו נהנים מהיופי, נדמה שרחוקים אנו מלהצטער על כך שסופו לחלוף. אנשים גדולים - גדולים בכל חלקי נפשם, רגשותיהם עדינים יותר וחושם האסטטי מפותח יותר.

התורה משבחת את אמותינו ביופי⁶. על יוסף ("הצדיק")! נאמר שהיה "יפה תאר ויפה מראה"⁷. ואף בתאורם של דוד⁸, אסתר⁹ ועוד, מצא הכתוב מקום להזכיר לשבח את יפים וטוב תארם.

מסקנה: הן התורה שבכתב והן חז"ל, ממשיכיה בתורה שבע"פ, אינם מתעלמים מן היופי. אדרבא, חושם העדין ורגשותיהם העמוקים של רבותינו מפתיעים אותנו למקרא התרשמותם מיופי, יחסם אליו והערכתם אותו.

ולא רק במדרש, בחלק הרוחני - האידיאולוגי של התורה; ההתרשמות מיופי מוצאת את ביטוייה גם בלבוש המעשי של האידיאולוגיה - בהלכה.

א. הרואה בריות טובות [דהיינו: יפות] אומר: "ברוך... שככה לו בעולמו"¹⁰.

"בריות טובות" -

שכן ראה אפילו חמור נאה או גמל נאה או סוס נאה... אומר: "ברוך שכך לו בעולמו"¹¹.

וכך נפסק להלכה בשו"ע אורח חיים (רכ"ה י').

ב. היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח אומר: "ברוך... שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם"¹².

5. ברכות ה'.

6. בראשית י"ב יא, יד, כ"ט יז'.

7. שם ל"ט ו'.

8. שמו"א ט"ז י"ב.

9. אסתר ב' ט"ז.

10. ברכות ה'.

11. ירושלמי ע"ז א'.

12. שו"ע או"ח סי' רכו.

ב

ובכן, היופי הוא ערך חיובי, ערך גדול. וכאן המקום לשוב אל הנקודה שממנה יצאנו, שהרי במפורש נאמר: "שקר החן והבל היופי!" אלא שזוהי התשובה עצמה: גדולתו וכח השפעתו של היופי הם הם הסיבות לשקר ולהבל שבו. **האדם עלול להמשך אחר היופי. להכבש על ידיו ולהשתעבד לו, ואז - כל ערכיו האחרים יוזנחו ויעקרו למען ההנאה האסטטית.** את הנאמר במשפט הקודם יקשה להסביר במסגרת הקצרה שלנו, וכל שכן - להוכיח, שהרי לא בנקל ניתן להכנס למצב נפשי אחר ולאווירה שונה - להשקפת עולמו של אדם. אולם בספרות מצאנו הרבה דוגמאות המבטאות זאת. לשם דוגמא נעזר ביצירה מהספרות החדשה - ספר פופולארי בקרב הנוער - **"כמעין המתגבר"** לאיין ראנד.

הספר מתאר מאבקו של אדם למען ביטויי האמנותי. (אדריכלות, במקרה שלנו), אשר הוא, למעשה, המאבק לביטוי עצמיותו ומקוריותו.

החברה שמסביב שמרנית וקופאת; אינה מסוגלת לקבל זאת: פשטות הגיונית ושלמות נשגבה כאחד, או במילה אחת: גאונית. כולם, החל ב"מומחים" המקובלים לאדריכלות, עבור לקלינטים, מזמיני הבתים, וכלה בהמון העם - לוחצים לחץ איתנים ודוחפים את הקידמה לקפאון. את המקוריות לשיגרה ואת הגאון - לבינוניות.

ביטוי עצמי - מקורי בכלל וביטוי אמנותי בפרט הרי הם רצון אלמנטרי כן הנובע מקירות לבנו. אנו חשים, ובצדק, הזדהות עם הגבור הלוחם. אולם דוקא בהגזמה שבדברים **הגדולים** רבה הסכנה, מכיון שאת הענק קשה לרסן. לקיחת ערך חשוב ונעלה זה **כערך עליון** מביאה להשלכות מעוותות.

בניגוד ליופי הנשגב רואה הספר את ה"טוב" המקובל כזיוף צבוע. ה"טוב" איננו נובע מפנימיות אמת נפשנו, איננו ערך **מוחלט**, כי אם שיטה אסטרטגית צבועה במאבק על השלטון בעולם. צדקה וגמילות חסד אינם אלא אמצעים לכבוש נשמות בני אדם ולשעבודם אל ה"מיטיב". רחמים ודאגה לזולת הם חולשות אנושיות שהומצאו ופותחו ע"י נחותים, חסרי כח - יצירה מקורי, אשר שאפו ושואפים לשלוט בעולם. אמנם, "גבור" הספר הנו מאופק וקשוח וע"כ היינו מתייחס **באדישות מוחלטת** כלפי הערכים הללו והחברה החיה אותם. אולם מתוך הסתכלות מעוותת זו מוכן הספר לקבל בטבעיות ובאהבה את "גבוריו" המשניים, המוכנים להרוס ולהשמיד, לגזול ולרצוח בעוד שהנאתם האסטטית נראית אצלם כאידיאל הקדוש של האדם עלי אדמות.

השקפת עולם זו, כשהיא מנוסחת במשפט אחד, נמצאת בספרו של אחד מגדולי האמנים של התקופה האחרונה:

לו הייתי צריך לבחור בין היופי והאמת, לא הייתי מהסס הייתי מחזיק ביופי... אין בעולם אמת מבלעדי היופי¹³.

באופן זה מסוגל האדם לשכוח כי האמת, הטוב והמוסרי הנם חלק ממנו, כנים ומקוריים מתוכו - לפחות כמו היופי. אותה יכולת - אבחנה שבתוכנו, המבדילה בין

13. אנאטול פראנס, "על חיים וספרות", תרגום אנגלי כרך ב' עמ' 176. בהחלט ראוייה כאן לציון הערתו של המבקר שנון: "אולי נהיה ביום מן הימים חזקים למדי ובהירי נפש למדי שנוכל לראות את היופי הזורח אפילו מהאמת האפלה ביותר"

"טוב" ל"רע", ואותו "מצפון" פלאי שבנו, הדוחפנו לעשות דוקא טוב - האם לא נחצבו מקירות לבנו - מאותו צור שממנו חוצבה הרגשת הנעימות שביופי? מאבקי האדם לביטוי הטוב והאמת שבנפשו, כמאבקו לביטוי אמנותי, הרי הם ממדים שונים למלחמתו הגדולה של האדם, לביטוי עצמיותו ומקוריותו.

נכון, במערכת החיים, במאבק שבין כוחות איתנים מתפרצים וזועפים, עלול הטוב לאבד את אמתיותו ולהרתם, בכל הצביעות הנדרשת, למרכבתו של הנוכל, כפי שהשאיפות למדע וליופי הן הנושאות את השרלטנים, החקינים והמתעתעים למיניהם. אולם דוקא תופעות אלה הן העדות וההוכחה לכך שמתחת לפני השטח קיים מקור לחיקויים - טוב מקורי, טוב של אמת - והוא המאפשר "כיסוי" מדומה לזיפנים.

נמצאנו מסכמים: שאיפה לאמת, שאיפה לטוב ושאיפה ליופי הן שאיפות ראשוניות ומקוריות בנפש האדם. שלשתן חזקות ואיתנות, ומתוך כך - שלשתן סוחפות ומלהיבות, עד שנדמה שהן נמצאות במצב של **סתירה**, במצב של **מלחמה**. גדלותו של אדם תתבטא בכך שיוכל לחיות כשכל שאיפותיו מתקשרות בהרמוניה ומשלימות זו את זו.

ג

זוהי גישתה של היהדות: לעומת הגישה היוונית-האלילית, המעמידה את היופי בראש סולם הערכים, רואה תורתנו את היופי כ**חלק מתוך השלמות** כולה. נזם זהב באף חזיר - אשה יפה וסרת טעם¹⁴.

הודיענו המקרא הזה כי כאשר העדיים טפלים לגוף כן הגוף טפל לנפש החכמה. וכאשר לא יתיפה הגוף המשוקץ בעדיים - כן לא תתיפה נעדרת השכל ביופי הגוף... כי כשעיקר גרוע ופחות - לא יתעלה בטפלה¹⁵.

היופי אינו מכסה את מערומי התוכן הריק. ויחד עם זאת קיים גם המשפט ההפוך: תוכן נשגב מתלבש ומתבטא ביופי חיצוני. הכהן הגדול הריהו אישיות של **פנימיות** ו**קדושה**, שהרי נכנס הוא לפני ולפנים, לתוך קודש-הקדשים, ביום הקדוש ביותר לעם ישראל.

ואע"פ כן -

"והכהן הגדול מאחיו" (ויקרא כ"א י') - שהוא גדול מאחיו **בנוי** בכח בחכמה ובעושר¹⁶.

גדלותו של הכהן איננה רק בחכמה, כי אם בכל חלקי האדם שבו, הפנימיים והחיצוניים כאחד. ע"כ צריך הוא להיות גדול גם במראהו החיצוני, בנוי.

יתר על כן, הנוי עצמו "מתנאה" יותר כאשר ישנה **התאמה** בין הלבוש החיצוני מרהיב העין לתוכן הפנימי המרומם את הלב.

14. משלי י"א כ"ב.

15. פרוש רבינו יונה שם ור' בזה גם מו"נ ל'ג נקיון הבגדים ורחיצת הגוף גם זה ממטרות התורה הזו, אבל לאחר טוהר המעשים וטהור הלב מן ההשקפות המטמאות וכו' ע"ש.

16. הוריות ט.

הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים - נאח לצדיקים ונאה לעולם.¹⁷

מדוע נאה הנוי לצדיקים? -

כי נאה למי שהוא טוב שיתעלה מעלה מעלה... כי מי שהוא ראוי אל המעלה - נאה ויפה הוא כאשר אליו המעלה.¹⁸

ומדוע נאה נוי - הצדיקים לעולם? שני הסברים לדבר, המשלימים זה את זה:

שאם ה' ית' נותן לרשעים אלו ז' מעלות הם מתגאים על העולם והם רוצים בגאותם לאבד את אחרים בזרוע רמה שלהם, ולכך אינו נאה לעולם. אבל כאשר יש לצדיקים המעלה - הם משפיעים מברכתם וטובתם לעולם. ["נאה" - בהוראה של טוב].

ועוד, כי כאשר אלו ז' מעלות הם לצדיקים - העולם נוהג כסדר וכראוי... כי מי שראוי אל המעלה - יש לו המעלה.

...ובודאי שדבר זה שבח גדול ויופי גדול הוא אל העולם כאשר העולם נוהג כסדר, שכל

סדר הוא נאה ויפה, והיוצא מן הסדר - מגונה. ["נאה" - בהוראה של יופי]

יופי המכסה על צדק וטוב, על עולם הנוהג כסדרו, על הרמוניה¹⁹ ותאום בכל - זהו יופי אמתי, זהו יופיו של היופי.

"נועם הצורה - יופי החיצון, ונועם השכל - היופי החיצון"²⁰.

ישראל מסתכלים אל היופי במבט ישר ובמחשבה צלולה. חשיבותו של היופי, השפעתו וכח משיכתו לא סנורו את עיניהם.

לכללות חמדת היופי האמנותי, המתגשם ביצירות מעשיות, מעשי ידי אדם, מתיחס עמנו לעולם ביחס טוב וחביב, אבל גם מוגבל. נזהרים אנחנו משכרון והפרזה אפילו מהדברים היותר נשגבים ונעלים. הצדק הוא נר לרגלנו, ואנחנו קוראים במקרא - קודש "אל תהי צדיק הרבה". החכמה היא אור חיינו, ואנחנו אומרים "אל תתחכם יותר", "אכול דבש הרבות לא טוב". זהו הכלל המקיף את כל חוג חיי עם עולם. מעולם לא נתמכר לאידיאה פרטית אחת במדה זו עד שנהיה טובעים במצולותיה עד בלי יכולת לתן לנו קצב ומדה להרחבת ממשלתה²¹.

ד

מתוך נסיוננו להבנת מקומו של היופי בעולם ומקומה של החויה האסטטית באדם נוכל לרדת לפרטים מעשיים ולבדוק מהו היחס המתחייב עליהם מצד האדם. כאמור, היופי הוא הקליפה החיצונית הנאה של רבדי התוכן, או כפי שהוגדר באחד מספרי המחשבה:

"שהיופי אינו זולת ריח חטוביות"²²

כלומר: הטוב, הפנימיות - זהו העיקר, והיופי הוא ריחו - היטלו החיצוני והטפל. לפיכך

17. אבות ו', ח'.

18. דרך חיים למהר"ל, שם.

19. ר' נדרים ס"ז: "לכלוכית שמה", ור' אורות התחיה כ"ט.

20. בן המלך והנזיר, כ"ד.

21. אגרות הראיה, א' עמ' ר"ה. המעונין בהרחבת הדברים ימצא באותו מקום הרבה בנושא זה.

22. ר' יהודה מוסקאטו, "נפוצות יהודה" דרוש ז', בשם "מביני מדע והם בעלי ברית אפלטון".

מתחייבת הכרעה ברורה כאשר נוצרת סתירה בין "יופי" ל"טוב" או ל"אמת"²³. אך למעשה נמצאת הסתירה רק למראית העין. כאשר נתעמק נוכח שהסתירה איננה אלא סתירה מדומה, מכיון שהיופי הבלתי מותאם ותכנו והמשתלב בסברתו כנזם זהב באף חזיר ור' פירוש ר' יונה לעיל), איננו כי אם יופי מדומה. החוש האסטטי של אדם ישר ובריא לא יוכל להנות מיופי הצורם ללב או למח.

עסקנו עד כה בסכנה הטמונה ביופי וב"התגוננות" מפניה, ועדיין לא נגענו בברכה שבו, בתועלת ובטובה שהוא מעניק. הרמב"ם מבאר את שיטת החיים של התורה: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". האדם צריך להכיר את כחות נפשו ולהשתמש בהם לשם תכלית אחת והיא: השגת השם - יתברך כפי יכולת האדם לדעתו. ויהיו מעשיו כולם, תנועותיו ומנוחותיו וכל אמרי פיו מביאים אל התכלית הזאת²⁴. ללא שום "מעשה לבטלה". במסגרת פרוט הכלל הזה מדגים הרמב"ם את היחס אל היופי והאמנות. מי שהתרגשה עליו מרה שחורה ועמד והסירה בשמיעת הניגונים ובמיני הזמר ובטיוול בגנים ובבנינים הנאים ובחברת הצורות היפות [=מוסיקה, יפי הטבע, ארכיטקטורה וציור] וכיוצא מדברים שמרחיבים הנפש ומסירים הרהורים הקודרים ממנה. והמכוון בכל זה - שיבריא גופו. ותכלית בריאות גופו: לקנות חכמה. כי הנפש תלאה והמחשבה תטומטם בהתמדת העיון בדברים הקשים, כשם שיעף הגוף בבצעו עבודה מפרכת, ולכשינוח וינפש ישוב אותה שעה לשווי. כמו כן צריכה הנפש גם היא למנוחה והתעסק בנחת החושים, כגון ההתבוננות בציורים ובדברים הנאים, עד שתסתלק הלאות ממנה²⁴.

מפורשים הדברים בגמרא:

שלשה משיבין דעתו של אדם - אלו הן: קול ומראה וריח.
שלשה מרחיבין דעתו של אדם - אלו הן: דירה נאה, אשה נאה וכלים נאים²⁵.

ח

הרחבת הדעת היא תועלת עקיפה שביופי, אמצעי לשמירת צלילות הדעת כדי שהאדם יהיה מסוגל להגיע להשגת ה'. כשנעמיק ונתבונן עוד נוכח ונראה שהיופי איננו רק בעל תפקיד משני ועקיף אלא גם משרת באופן ישיר את מטרת חיי האדם. בשם ר' ישראל בעל שם טוב נכתב:

שיש למנוע מלהסתכל בדברים הגשמיים הטובים [-היפים]... שהוא מסתכל

בעבוד חמדו, ונמצא בזה וראיה עובד את עצמו, וזו כעובד עבודה זרה...

- ממד נוסף להשקפת העולם הרואה את ההנאה מיופי כעיקר כפי שכבר ראינו שאדם מסוגל לבעוט ברכוש חברו ולזלזל בחיי אנוש, כדי שהוא יהנה. אולם באותה הסתכלות עצמה, כשהיא נעשית בצורה נכונה, מסוגל האדם להעפיל לפסגות נישאות: אלא כך יש להתנהג בהסתכלות. אם הסתכל בפתע פתאום על אשה יפה יחשוב במחשבתו: מנין לה זה היופי, הלא אם היתה מתה לא היה לה עוד זה הפנים, אם כן

23. ר' את המעשה בבתו של ר' יוסי דמו ויקרת, תענית כ"ד.

24. שמונה פרקים, פ"ה.

25. ברכת נ"ד.

מנין לה זה? על כרחך זה בא **מכח אלקי** המתפשט בה; הוא נותן לה כח היופי והאדמימות. נמצא: **שורש היופי הוא כח אלקי**, ולמה לי למשוך אחר החלק, טוב לי להתדבק בשרשא ועקרא דכל עלמין [=בשורש ועיקר כל העולמים] ששם כל היפויים! וכן מי שמסתכל בשאר גשמיות כגון בכלי, יחשוב: מנין בא לכלי זה הנוי והצורה? על כרחך חומר הוא הפסולת והנוי והצורה הוא הרוחני והחיוני מזה הכלי, והוא ג"כ **חלק אלוקי ממעל**. ...ואם מסתכל כך - נמצא מסתכל במחשבה ואין הסתכלות שלו אלא הסתכלות בעבור א"ס ב"ה [=אין סוף ברוך הוא, דהיינו - ה']²⁶

נסה להבין את הדברים הללו מי שהסתכל פעם בזכוכית מגדלת על תמונה מודפסת בגליפת צינוקורפיה נוכח לדעת שהנוף מרהיב העין איננו יותר מאשר אוסף של נקודות זעירות, אשר גדלן וצפיפותן יוצר לנגד העין הרמוניה מגוונת של כתמי צבע, אור וצל, ובמלה אחת: יופי. באותה מדה של אמת נוכל לנסח ולומר שנוף הררי מקסים הריהו ערמה גדולה של גרגרי עפר פרוזאיים, מפל מים מלא הוד איננו אלא אוסף של טפות מים, שכדוגמתן נמצא בשפע בכל ברז מצוי, ואילו מבנה ארכיטקטיני מעורר התפעלות הינו מצבור גדול של לבנים מרובעות ואפורות.

מסקנה: היופי איננו **בחומר** אלא, אם אפשר לומר כך, **מרחף עליו** זהו מין "משהו" בלתי נתפס הנלוו לתחושתנו את החומר. הגדיר זאת הפילוסוף הגרמני הגל: "היופי הוא השתקפות האידאה מתוך החומר".

אם עדיין לא "הסתבכנו" נוכל להמשיך את מהלך המחשבה: מכיון שהיופי איננו שייך לעצם החומר אלא הוא כמרחף עליו הרי ניתן, במחשבתנו, "לבדד" את ה"משהו" הזה ולהפרידו מהחומר. נגדיר זאת כך: היופי הוא **משהו מפשט, רוחני**. נעזר גם כאן בהגדרה של הגל: הרוח **המחלט** שמתגלה ג"כ **באמונה** ובפילוסופיה".

זהו זה, נשוב אל דברי הבעש"ט: "שורש היופי הוא כח אלקי". התמונה היפה, דהיינו הבד המרוח בצבעים, משחזרת לפני משהו רוחני ומחלט. היופי הנשקף לעיני איננו אלא טפה שהותזה ממקור רוחני, **ממקור התפארת**, מ"יופי של מעלה"²⁸. ההרגשה הנעימה שמעורר היופי החלקי - התחתון מעוררת אותי לחפש וליחל אחר ההנאה הגדולה שבמקור היופי. יתר על כן, נוכל לומר שהסבה שהאדם נברא כשהוא מצויד בחוש אסטטי, עם דחף ושאיפה להנות מיופי, היא כדי לעוררו שיהיה נדחף ושואף לעבר המקור העליון של היופי.

ראינו כיצד מגדיר הרמב"ם את תכלית האדם - "השגת השם יתברך כפי יכולת האדם". עתה נבין שהשגה זאת איננה רק **שכלית** ע"י צבירת ידע והבנה כי אם גם בתחושות המרוממות של **הרגש**. יש בתוכנו כמיהה אל האין סופי אל **המוחלט** אל האמת המוחלטת, הטוב המוחלט והיופי המוחלט - וזוהי השאיפה לקרבת אלקים, לדבקות במוחלט, באין סוף ב"ה.

יסוד **האפשר** הוא אהבת האמת בשכל, אהבת היושר בחיים, אהבת היופי ברגש, אהבת הטוב במעשה. ובכל הערכים כולם, כל אדם בונה לו אמת, יושר, יופי וטוב, בפני עצמו כפי מדתו, וכולם, כל המדות הללו, של כל יחיד ויחיד מבני אדם, מתכנסים לאוצר מאוחד אחד, שכל האמת היושר היופי והטוב מתארגנים בו.

ובזה באים אל המסלה של דעת ה', הנאורה, המלאה קדושה ויראת אלקים ברורה²⁹.

26. צואת הריב"ש והנהגות ישירות מה"ד ישעיה מיאנוב וקראקא תרנ"ז, עמ' י"א.

28. ר' מהר"ל, חדושי אגדות נדרים נ': קדושין מ"ט, ב"מ פ"ד. נח ישראל עמ' מ"חז"א, צ"א.

29. אורות הקדש, ח"א עמ' צ"א.

תוספת

על יפי־אדם והתיפות

(עריכת כמה מקורות)

בכמה מקומות בדברי חז"ל מצאנו הערכת יפי אדם כמעלה, כפי שאף הכתוב משבח אנשים ביפים ולעיל פרק א', שהרי היופי הוא השלמתו החיצונית של האדם. אין השכינה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר ובעל קומה¹.

אין מושיעין בסנהדרין אלא בעלי קומה².

על כן נהג ר' יוחנן, יפה התאר ור' לעיל פרק א', ללכת ולשבת ליד בתי הטבילה אמר: כשתעלנה בנות ישראל ותבואנה מן הטבילה - תסתכלנה בי ויהיו להן בנים היפים כמותי³.

אמנם כל זה אמור לגבי היופי הטבעי, אולם ביחס להתיפות מלאכותית ישנה אבחנה והפרדה. לגבי נשים:

אין אשה אלא ליופי⁴.

בין עשר התקנות שתקן עזרא ישנה תקנה -

שיהיו רוכלין מחזרין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהן⁵.

כלומר: עזרא הסופר מצא צורך לתקן שרוכלים מוכרי תכשיטים יחזרו בעיירות כדי לספק את צרכי הקוסמטיקה של הנשים המתגוררות הרחק מהעיר הגדולה. תקנה זו נזכרת בכפיפה אחת עם תקנותיו לקרוא בתורה בשבת במנחה ובכל יום שני וחמישי. בגמרא נמנו גם כמה "אמצעים קוסמטיים":

בנות ישראל שהגיעו לפירקן... בנות עניים טופלות אותן בסיד, בנות עשירים טופלות אותן בסולת, בנות מלכים טופלות אותן בשמן המור... ולמה סכין אותו? - שמשיר את השער ומעדין את הבשר...⁶

הרוצה שילבין את בתו - יאכילנה אפרוחים וישקנה חלב סמוך לפירקה⁷.

לגבי אשה ההתיפות היא, איפוא, פעולה טבעית, רצויה ומטופחת, כאמור: "אין אשה אלא ליופי"⁴. ההתקשטות לאשה היא פעולה אפינית - עד אשר היא בכלל הסימנים המגדירים והמאבחנים אשה מאיש, שעליהם צותה התורה שמירה והבדלות: לא ילבש גבר שמלת אשה⁸.

1. שבת צ"ב.

2. סנהדרין י"ז. ומה שמצאנו "אי הוּו סנו - טפי הוּו גמיר" (תענית ז: ונדרים נא) - כתבו תוס' בתענית ומהרש"א בנדרים - משום שמגיסין דעתם. וכן משמע מלשון הגמרא - "דעת שפלה".

3. ברכות כ'.

4. כתובות נ"ט.

5. ב"ק פ"ב:

6. שבת פ'.

7. כתובות נ"ט.

8. דברים כ"ב.

לאו דוקא שמלת אשה אלא הוא הדין שאר תקוני אשה לנוי וליופי⁹. מצאנו, אמנם, דעה בחז"ל, הסוברת שכל פעולת התיפות - וגם הקלה ביותר - אסורה לגברים:

מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו - בשביל צערו אם בשביל ליפות - אסור¹⁰ [רש"י: משום לא ילבש גבר שמלת אשה].

אולם דעת הרוב קובעת:

רוחץ אדם פניו, ידיו ורגליו בכל יום **בשביל קונו** משום שנאמר "כל פעל ה' למענהו"¹⁰.

דהיינו: ההתיפות מותרת אלא שצריכה היא להיות טהורת מגמה - "בשביל קונו", כשאנו נזכרים בדברי הרמב"ם ב"שמונה פרקים" (ולעיל פרק ד') הרי זהו סעיף אחד במסכת החיים של האדם, אחד מפרטיו של הכלל "וכל מעשיך יהיו לשם שמים". אלא שהדברים צריכים באור: כיצד ניתן ליישם בפעולת התיפות הפרטית שלי, כונה לשם שמים? או במלים אחרות: מהי הכונה "בשביל קונו" שצריך האדם לחשוב כשהוא ניגש את הברז והראי כדי להתרחץ ולהסתרק?

מצויים כאן שני פירושים, האחד פשטני - מעשי והשני אידיאלי יותר, ושניהם משלימים זה את זה. פרוש "פרקטי" מפרש המאירי: ואף לתלמיד חכם מותר, שאין זה אלא להתראות נאה בין הבריות, שלא יתגנה עליהם, ויתחלל שם שמים על ידו לפחיתותו.

מבחינה **מעשית**, יפי אדם הוא דבר טפל, ההתיפות היא מעשה מיותר. אולם הבריות מסתכלות ביפי הקנקן - לא פחות מאשר בטיב מה שיש בו - וע"כ צריך איש הרוח, התלמיד חכם, להקדיש מעט מזמנו לפעולות קוסמטיות קלות, כדי שהופעתו תהיה מקובלת בעיני השטחיות שנועץ בו ההמון. וזאת - על מנת שלא יתחלל כבוד התורה, המיוצגת על ידיו. כפי שמצאנו במקום אחר:

כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה, שנאמר: "כל משנאי אהבו מות", אל תקרי "משנאי" אלא משנאי¹¹.

רש"י: משנאי - שממאסין עצמן בעיני הבריות והבריות אומרים אוי להם ללומדי התורה שהם מאוסים ומגונים, נמצא זה משנאי את התורה.

אך, כאמור, ישנה גם נקודת תצפית אידיאלית לראות התיפות בשביל קונו¹². זו לשון רש"י:

"בשביל קונו" - לכבוד קונוהו דכתיב "כי בצלם אלקים עשה את האדם", ועוד, שהרואה בריות נאות אומר: 'ברוך שככה לו בעולמו' [הענין הוזכר בפרק א'].

על פי מה שנתבאר באריכות למעלה נבין זאת: יפי האדם הוא ניצוץ מיופי של מעלה, מתפארת עליונה - "בצלם אלקים עשה את האדם". על כן יש ענין וצורך לשמור על

9. נזיר נ"ט. ש"ך י"ד קפ"ב א'.

10. שבת ב.

11. שבת ק"ד.

12. וכן מפורש גם במו"נ ג' מ"ה: "...אף הכיעורים פוסלים בכתובים... לפי שאין האדם מכובד אצל ההמון בצורתו האמיתית אלא בשלמות אבריו ולפי בגדיו. והמטרה רוממות שתהא לבית הזה ומשרתיו אצל הכל". וכן לגבי שירת הלויים. שבת קמ"ה: "בלא מתא - ותתבאי" שבת ק"ג: "ריו"ח קרי למאניה מכבדות".

יופי זה שהוא ביטוי ארצי למידת היופי העליונה ההתייפות אינה אלא **הבלטת יצירת הבורא והבהרת התגלות מעשיו**. ועוד, שבזה מתגדל כבוד קונהו, שהרי הרואה בריות נאות, החש התפעלות רגשית כנה מיפיו, המבין למה מורה היופי לאותו "משהו" בלתי חמרי הנותן נשמת יופי ברקמות החלבון שבפרצופי הפנים הריהו מברך, משבח ומודה ליוצר **מקור היופי**, על הטיפה הזוהרת שהתיז משם והציגה לעיני אדם.

וממשיך שם רש"י לפרש את לשון הגמרא: "שנאמר כל פועל ה' למענהו" [והיופי בכלל...] - **הכל ברא לכבודו**.¹³

13. ועיל גם גבורות ה' פמ"ז ועמ' קפ"ט: ולגבי התנאה לפניו במצוות - נדמה לו "מן האדם שהוא נאה במעשיו נראה בעולם נוי והדרו של הקב"ה. עי"ש.